

ARAYIŞTAN YENİDEN DOĞUŞA ARKETİPSEL ELEŞTİRİ BAĞLAMINDA MATMAZEL NORALİYA'NIN KOLTUĞU ROMANI

Mehmet Güneş*

Özet: Peyami Safa'nın *Matmazel Noraliya'nın Koltuğu* romanı, anlatım teknikleri ve konusu bakımından Türk edebiyatının özgün eserlerindedir. Romanda ana kişi Ferit'in gölge arketipiyle mücadeleden arayışa, arayıştan yeniden doğuşa süren içsel yolculuğu iç monolog-bilinç akışı karışımı bir anlatım tekniğiyle yansıtılmıştır. *Matmazel Noraliya'nın Koltuğu* romanı, daha önce Peyami Safa'nın eserlerine ilişkin araştırmalarda ve roman hakkındaki müstakil çalışmalarda farklı yönleriyle ele alınmıştır. *Matmazel Noraliya'nın Koltuğu* romanı, arketipsel eleştiri yöntemiyle incelenmeye uygundur. Arketip kavram olarak ana örnek, ilk model anlamlarına gelir. Arketipsel eleştiri yöntemi ise anlatılardaki arketiplerin kökenini, esere nasıl yansıdığını araştırır. Bu çalışmada *Matmazel Noraliya'nın Koltuğu* romanı arketipsel eleştiri yöntemiyle "gölge", "persona", "arama", "bilge kişi" ve "yeniden doğuş" arketipleri ekseninde değerlendirilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Arketipsel Eleştiri, psikanaliz, arayış, gölge, bilge, yeniden doğuş.

FROM THE EXPLORING TO THE REBIRTH: THE NOVEL MATMAZEL NORALİYANIN
KOLTUĞU IN CONTEXT OF ARCHETYPAL ANALYSIS

Abstract: The novel *Matmazel Noraliya'nın Koltuğu* by PeyamiSafa (1899-1961) is one of the original works of Turkish literature in terms of its narrative techniques and theme. In the novel, the internal travel of the protagonist Ferit, which lasts from struggle with the shadow archetype to the exploring and from the exploring to the rebirth, is reflected with a narrative technique that is combined with inner monologue and stream of consciousness. The novel *Matmazel Noraliya'nın Koltuğu* was analyzed formerly with its different aspects in independent studies on Peyami Safa's works and on the novel in particular. The novel *Matmazel Noraliya'nın Koltuğu* is appropriate to be examining in archetypal analysis. The word archetype literally means first example, prototype. Archetypal analysis method researches roots of archetypes and how they reflect on literary works. In this study, the novel *Matmazel Noraliya'nın Koltuğu* has been examined according to the archetypes such as "the shadow", "the persona", "the explorer", "the wise man" and "the rebirth".

Keywords: Archetypal analysis, psychoanalysis, the exploring, the shadow, the wise man, the rebirth.

* Doç. Dr., Marmara Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, mgunes@marmara.edu.tr

GİRİŞ

“A na örnek”, “ilk model”¹ anlamlarına gelip “kökensel bir imge”yi imleyen arketipler, “kişisel deneyimin meyvesi” olmayıp “doğuştan bir kompleks”tirler.² İçerik değil, biçimsel unsurlar olan, ilk insanlardan bugüne kalıtım yoluyla aktarılan arketipler, tasvirler değil biçimler olup biçimsel içgüdülere karşılık gelirler. Nasıl ki somut bir biçimde görülmedikçe içgüdülerin varlıkları kanıtlanamazsa, arketiplerin varlığının kanıtlanması da kolay değildir.³ Arketipler, “kolektif insan deneylerinin en derin yerlerinden ortaya çıkan semboller, içgüdüsel ruhsal tepkiler deneyinin kalıtımsal genel, tipik haller[i]”dirler. Bu nedenle de mit, masal ya da efsane gibi eski/ilkel metinlerde olduğu gibi, roman, hikâye gibi yeni/çağdaş metinlerde benzer motiflere rastlanır.⁴

Benzer bir durum/olay karşısında farklı toplum ve çağlardan insanların benzer tepki vermesi arketiplerin içgüdüsel ve kalıtsallığıyla ilintilidir. Döneme ve çevreye özgülük, eylem ve tavırlarda farklılığa neden olmaktadır. Çeşitli ülkelerdeki masallarda ve mitoslardaki ortak motiflere, olay örgüsüne ya da arketiplere modern anlatılarda da rastlanır. Jung’a göre modern edebiyatta da karşılaşılan bu arketipler, “insanların ortak bilinç dışında yatan” ve onlara “çok derinden seslenen psikik davranış formları”dır. Arketipçi eleştiri yöntemi ise modern anlatılardaki “arketiplerin kökenini, eski mitoslarda ve ilkellerin ayininde bulur”. Bu yöneme göre “edebiyat, arketip olan kişilerin, durumların, simgelerin ifadesidir ve eleştirilen yazarın farkında olmadan kullandığı bu mitos dilini çözmek ve eseri daha anlaşılır bir tarzda açıklamakla görevlidir.”⁵

Matmazel Noraliya'nın Koltuğu romanı, arketipsel eleştiri yöntemiyle incelenmeye uygundur. “Madde-ruh dünyasının karşıtlıkları içinde bocalayan” Ferit, arayış içinde⁶ olup ona huzur arama yolculuğunda bilge kişiler kılavuzluk eder, bilge kişilerin yönlendirme ve telkinleri sayesinde Ferit huzura erip yeniden doğar. İç monolog, bilinçakışı karışımı bir anlatım tekniğiyle yazılan *Matmazel Noraliya'nın Koltuğu* romanına bakıldığında yazarın, *Mistisizm* adlı eserindeki fikirlerini romanın tezi haline getirdiği,⁷ görüşlerini kurgusal düzlemde tartışmaya açtığı ve ispatlamaya çalıştığı görülür. Türk edebiyatında tezli romanlarıyla tanınan Peyami Safa'nın, anlatım teknikleri ve kurgu bakımından her ne kadar önceki tezli romanlardan farklı olsa da, başta Berna Moran olmak üzere bazı araştırmacılara göre *Matmazel Noraliya'nın Koltuğu*⁸ romanı da bir tezi kanıtlamaya çalışmaktadır.⁹ Yazar; Ferit'i merkeze alarak ondan hareketle insanın hayatındaki değişimi yansıtmaktadır. Ferit'in gölge arketipiyle mücadeleden arayışa, arayıştan yeniden doğuşa süren yolculuğu onun geçmiş ve çevresiyle ilişkisiyle birlikte yansıtılmıştır. Yazar; kamerasını/bakış açısını Ferit'in dış yüzeyine tuttuğu gibi, iç dünyasına da tutar. Berna Moran, Ferit'in içsel yolculuğunu şu şekilde özetler:

“Ruhsal dengesi pek yerinde olmayan ve delilik korkuları geçiren bu genç, karşılaştığı ve çözemediği parapsikolojik ve metapsikolojik olaylar içinde bocalamaya başlar. Fakat Matmazel Noraliya'nın ruhu ile temasa gelerek geçirdiği mistik yaşantılar ve Aziz Bey'in yardımı sayesinde fikirleri ve kişiliği değişir, ruha ve Tanrı'ya inanarak hakikati mistik bir felsefede bulur, huzura kavuşur.”¹⁰

Birçok araştırmada da vurgulandığı / kanıtlanmaya çalışıldığı üzere Ferit, her ne kadar hayat karşısında kötümser tavır almış bir nihilist gibi görülse de onun en belirgin yönü arayış içinde oluşudur. Arayış yolculuğu esnasında kendisini sürekli izleyen gölgesi önünü karartsa da o, bilge kişilerin kılavuzluğu sayesinde huzur yolculuğunu başarıyla tamamlar. İnsanın varlığının *tehlike*'den başka bir şey olmadığını söyleyen Ortega y Gasset “İnsan hep uçurumların arasında yürür; istese de istemese de, en sahici zorunluluğu dengesini korumaktır.”¹¹ derken sanki Ferit'in durumunu açıklar gibidir. Ferit de hayat yolculuğunda -özellikle pansiyonda geceleri yalnız kaldığında- tehlike uçurumunun kıyasına varır, ancak o huzur yolunun kılavuzları Muhallebici, Vafi Bey ve Yahya Aziz sayesinde uçurumdan düşmekten kurtulur.

İki bölümden oluşan bu romanda iki farklı mekân vardır. Her iki mekân da karakterin hayata bakışında, hayatı algılayışında oldukça işlevseldir. Ferit'in Yükselkaldırım'da kaldığı pansiyon bunaltıcı, iç karartıcı yönleriyle öne çıkar. Ferit burada yaşadığı süreçte sürekli buhranlar yaşar, hayat karşısında kötümser tavır alır, intiharı düşünür. Beşir Ayvazoğlu, Yüksekaldırım'daki pansiyona yüklenen sembolik anlamı şu şekilde ifade eder:

“(...) Peyami bu pis muhitteki kasvetli ve karanlık pansiyonu kullanarak hayatın göremediğimiz bir yüzünü görünürlüğe kılmak ve Ferit'in Büyükkada'nın aydınlık ve iç açıcı ortamında yaşayacağı mistik aydınlanmanın anlamını bu tezatla daha güçlü biçimde duyurmak istemiştir.”¹²

Ferit'e bilge kişiliğe sahip Yahya Aziz tarafından tavsiye edilen Büyükkada'daki pansiyon / mekân her bakımdan huzur verici bir özelliğe sahiptir. Yazar; Ferit'in hayata bakışını yansıtmak, ondaki değişimi göstermek için mekâna özgü unsurları “anamlı bir şekilde kullanır”.¹³ Bu bağlamda Mustafa Kınış da Ferit'in “biyolojik ben”ini yaşarken olumsuz bir çevrede yaşamasına karşın, “manevi ben”ine yöneldiğinde ise “tabiatla uyumlu bir çevre” / ortamın onun “kendini gerçekleştirme süreci”ne katkıda bulunduğunu söyler.¹⁴ Birçok araştırmacının da vurguladığı üzere, romanda farklı iki mekâna farklı sembolik anlamlar yüklenmiştir. Huzursuzlukla özdeşleşen ilk mekânda yalnız kaldığında sürekli gölge arketipiyle mücadele eden Ferit, ikinci mekânda yalnızken yaklaşık bir yıl önce ölen Matmazel Noraliya'yla iletişim kurarak huzura doğru yol almaya başlar.

Bu makalede Ferit'in buhrandan huzura varan yolculuğu arketipsel eleştiri yöntemiyle şu başlıklar altında değerlendirilmiştir: “Gölge Arketipi: Bas-

tırılmış Duygular, Kompleksler, Vehimler ve Korkular”, “Persona Arketipi: Maskeli Yüzler”, “Arama Arketipi: Buhranlı Neslin Huzur Arayışı ve Özlemi”, “Bilge Kişi Arketipi: Dinî, Mistik / Metafizik Telkinler ve Ebedî Huzura Giden Yol” ve “Yeniden Doğuş Arketipi: Ebediyete Kadar Sürmesi Arzulanan Huzur”.

GÖLGE ARKETİPİ: BASTIRILMIŞ DUYGULAR, KOMPLEKSLER, VEHİMLER VE KORKULAR

Bireysel bilinç dışı olan gölge, kişinin kendi zayıflıkları ve başarısızlıkları söz konusu olduğunda ortaya çıkar. Gölge arketipi kişisel olmasına karşın, tüm insanlarda “var olan ortak yön” olduğu için aynı zamanda “kolektif bir olgu” dur. Gölge baskı altına alındığında, bilinç dışında güç kazanır ve şiddeti artar, öyle ki an geldiğinde ortaya çıkması daha tehlikeli olmakta ve gölge, “kişiliğin geri kalan yönlerini” ezmektedir. “Gölge ego, kişiliğin tümünü tehdit eden ahlaksal bir sorundur” diyen Jung, hoşgörü ve sevgi olmadan hiçbir düzelmenin gerçekleşemeyeceğini ima eder.¹⁵ Vehimler, kompleksler hep gölge arketipidirler. Jung’a göre “Gölgesi tarafından ele geçirilen bir insan daima kendi ışığını keser ve kendi tuzağına düşer.”¹⁶ Modern yaklaşım komplekslerin hastalar tarafından “uydurulduğunu” / “düşlendiğini”, hasta istemediği müddetçe var olmayacaklarını iddia eder. Ancak “komplekslerin önemli bir özerkliğe sahip” olduğuna dikkat çeken Jung’a göre “itilmiş düşsel acılar” da en az bedensel acılar kadar gerçektir.¹⁷ Gölge arketipi tarafından izlendiği vehmine kapılan kişi, zaman içinde sağduyulu / makul davran(a)maz. Kişilerin bastırdıkları duyguları, komplekslerinin yansıması olan gölge arketipi, uzun süre onları izleyip huzursuz eder. Her ne kadar sağduyulu kişiler telkin ve destekleriyle bu kişilere çıkış yolu göstermeye çalışsalar da kendileri de gölgeyle mücadeleden kurtulma hususunda kararlı olmalıdırlar. Peyami Safa *Matmazel Noraliya’nın Koltuğu* romanında Ferit örneğinde, kişinin gölge arketipiyle mücadelesini çarpıcı biçimde ele almıştır.

Çocukken kendisini takip eden “siyah köpek” hayaleti gören Ferit’i bu vehimleri yetişkin olduğunda da takip eder; o, Yüksekaldırım’daki gizemli pansiyona taşındıktan sonra bir de çıplak kadın hayaleti görmeye başlar. Başlangıçta gördüğünün hayalet değil, gerçek olduğunu kendisine kanıtlamaya çalışır. Gördüğü çıplak kadının yan komşusu olup gaipten haber veren dilsiz ve gizemli bir kız olan Zehra olmadığını fark edince, hizmetçi Fatma’nın olma ihtimali üzerinde durur. Ferit’in en çok endişe ettiği yıllar öncesinde kendisini huzursuz eden “krizlerin” yeniden uyanmasıdır.

Ferit’in hayaletini görme ihtimali üzerinde durduğu hizmetçi Fatma da yaşadığı acılar ve talihsizlikler dolayısıyla ruhî dengesini kaybetmiş, histerik bir kadındır. Küçük yaşta ailesi tarafından parayla satılarak zorla evlendirilen Tat-

vanlı Fatma, o günden sonra gölgesiyle mücadele hâindedir, hatta onunla yaşar hâle gelmiştir. Kendisini Nemrud'un develerinin kovaladığı, rahmetli eşi Hüseyin'in kendisini ziyarete geldiği sanrılarıyla yaşar.

Yaşadığı müddetçe babasından nefret eden, babasının gölgesiyle mücadele eden Ferit, babasına karşı biçimde hareket etmek ister. Örneğin rahmetli sevgilisi Hüseyin'in hayaleti ile yaşayan, pansiyonun hizmetçisi histerik Fatma'nın bu durumundan bir erkeğin yararlanmasının ne kadar kolay olduğunu fark edince babasını hatırlar. Kadınlara karşı zaafı olan babası için her kadın gibi Fatma'yla ilişkiye girmenin de "mubah" olacağına hükmeder. Ancak babasından nefret etmesine karşın zaman içinde babasına benzemekten kurtulamayan birçok kişi gibi o da istemeden de olsa babasını taklit eder. Ferit de Hüseyin'in hayaletinin kendisini ziyarete geldiğini sanıp çıplak hâlde dolaşan Fatma'nın zaafından yararlanır. Maske takıp ya da farklı bir kişiliğe bürünüp kendisini Fatma'ya Hüseyin olarak tanıtarak onunla ilişkiye girer. Bu durum kendisinde belirli bir süre tiksinti uyandırır. Oidipus kompleksine örnek oluşturan bazı erkeklerde zaman içinde "nefretin yerini babası gibi olma isteği al[ması]"¹⁸ karşın, Ferit'te babaya nefret hep devam eder. Gördüğü rüyayı/ uğradığı tecavüzü gerçek sanan Fatma ise sevincinden göbek atıp türkü söyler. Cinsel arzularını bastırmakta zorlanan Ferit, cinsel eylemi gerçekleştirirken olduğundan farklı davranır, bu hadise dolayısıyla hissettiği vicdan azabı ve taktığı maske onu gölge gibi takip eder.

Ferit'in karşılaştığı durum, pozitivist/ materyalist yaklaşımlar esas alındığında çoğunlukla "halüsinasyon" olarak ifade edilmiştir. Adler "halüsinasyonlara kişiliğin garip bir durumda olduğu zamanki ifadesi gözüyle bak[ar]".¹⁹ Başlangıçta Ferit'in kendisi de durumunu benzer şekilde açıklar. Ferit'in siyah köpek, çıplak kadın hayaleti gibi vehimleri çoğunlukla yalnız kaldığında ortaya çıkar. Yine bir gün Yüksekaldırım'daki Pansiyon'a dönerken siyah bir köpeğin kendisini takip ettiğinden korktuğu için nefes nefese kalır. Pansiyona geldiğinde Vafi Bey'e kapıda bir siyah köpeğin olup olmadığını sorar. Vafi Bey ise onu vehimleriyle yüzleştirir, sükûnet telkin eder. Aralarında geçen diyalog şu şekildedir:

"-Affedersiniz... Fakat... Bir şey... Bakınız şuraya... Görüyor musunuz? Burada bir köpek var mı? Siyah bir köpek.

(...)

-Giriniz içeriye, girin de öyle konuşalım.

-Var mı? Affedersiniz... Anlatırım... Eski bir hastalığımdır benim bu. Lütfen çabuk söyleyiniz... Burada bir köpek var mı, yok mu? Bakınız titriyorum.

-Köpekten o kadar korkulur mu?

-Hayır ben köpeğin olmasından değil, olmamasından korkuyorum.

-Burada bir köpek olduğundan şüphe mi ediyorsun?

-Evet.

-Öyleyse karşında bir insan olduğundan da şüphe edersin ve söylediğime inanmazsın.

-Hayır, yalnız köpekten şüphem var.

(...)

-Burada ben de bir köpek görüyorum, (...)

-Siyah mı?

-Siyah." (s. 92-93)²⁰

Yazar; bilinç akışı tekniğinden de yararlanarak Ferit'in ruh hâlini çarpıcı biçimde yansıtır. Ferit "sadece kendisine görünen ancak başkasına görünmeyen köpeğin tekrar peşine düşmesinden kork[ar]".²¹ On yıl önce siyah bir köpeğin hayaletiyle savaşıyor Ferit, yıllar sonra bu vehim tekrar ortaya çıktığında karşılaştığı gerçek siyah köpeklerden de şüphe etmeye başlar. Böylece gerçeğe düş, hayaletle canlı suret birbirine karışır. Gölge arketipiyle mücadele eden Ferit çocukken düşü gerçeğe sanır, yetişkinde de geçeceğine düş olmasından endişelenir. Vafi Bey'in de köpeğin varlığına tanıklık etmesi onu rahatlatır. Bazı yönleriyle yaşlı bilgeleri andıran Vafi Bey, onu korkusuyla ve gerçeğe yüzleştirir; ona rüyada görülen köpeğin, dinî kaynaklarda -daha çok Beyzavî tefsirinden örnek vererek- müjde ve huzurun sembolize ettiği şeklinde yorumlandığını söyleyerek onu rahatlatır.

Ferit; Vafi Bey'in telkinleriyle kısa süre de olsa vehimlerinden uzaklaşmaya çalışsa da çıplak kadın hayaletiyle mücadelesi bazen rüyada bazen de uykuyla uyanıklık arasında devam eder. Anlatıcı; onun bir gece çıplak kadın hayaletiyle mücadelesini şu şekilde aktarır:

"Yüzünde gıdıklanmaya benzer bir acayip hisle uyandı. Burnunun ve ağzının üstünde et gibi sıcak ve yayvan bir madde vardı. Hemen iki elini birden uzattı ve biriyle, boşlukta bir bilek yakaladı. İnce bir kadın bileği. Boş kalan eli, bu sefer çıplak bir kalçaya rastlamıştı. Arzu ve korku arasında şaşırıyor. Çıplağı belinden yakalamak, ışığı açıp onu tanımak, sonra onu yatağa almak arzusu ile bir vehme daha fazla gerçek vasfı veren hareketlerin, on bir yıldır onu ürkiten neticelerden yıldır, şaşırıyor ve avucundaki bileği bıraktı; sadece yataktan kalkıp ışığı yakmaya karar verdi. O kadar korkmuştu ki bu kararını geç tatbik etti. Elektrikli yaktığı zaman, dışarı henüz çıkan mahlûkun kapı aralığında ancak bir ayağını ve havaya kalkmış çıplak topuğunu görebildi.

(...)

Odasına döndü ve ayakta, biraz evvel bileğinden yakaladığı ve avucunun içinde, yuğuruluşunu, sıcaklığını, kemiğinin sertliğini duyduğu bileğin ve şu kapı aralığında gördüğü topuğun henüz tazeliğini saklayan hatırlarını yokladı. Başını dönüyordu. Yatağa baktı ve korkusu arttı. İçi çekiliyordu. Yatağın kenarına oturdu. Kapıya ve odanın tarafına göz gezdirdi. Sonra tavana baktı. Ampulü görünce ışığı söndürmeden yatabileceğini düşündü. Bu fikir onu cesaretlendirdi. Yattı. Yüzünü kapı tarafına çevirip oraya dikti. Kanat esner ve açılır gibi oluyordu. Hayır, vehim. Belki deminki bilek ve topuk da vehim. Sanki bu ayak Selma'nındır. Hâlâ aynı his. (...) Ferit gözlerini açtı ve uyumaya başladığını anladı. Çok defa böyle olur. Kısa bir rüya parçası, peşinden gelen

bir uyanış anında, ona uykusunun başladığını haber verir. O zaman, uyuyacağı muhakkaktır.” (s. 107-108)

Ferit’in yaşadığı bu çatışma ya da hafakan hali, halk arasında yaygın olan karabasan inancını da hatırlatır. Ferit, hafakanlar arasında avazının çıktığı kadar keskin çılgık atıp feryat etmiş olmalı ki sesi tüm pansiyondakileri uyanıdırır. Bir gün sonra Eda Hanım ona önceki geceki rahatsızlığının nedenini sorar. Eda Hanım’dan, kızı Zehra’nın da çok sevdiği teyzesinin ölümünden sonra geceleri, başında teyzesinin yazması, elinde hamam taşıyla çıplak hâlde do-laştığını işiten Ferit, karşılaştığı hayaletin Zehra olma olasılığı üzerinde durup rahatlamaya çalışır. Fakat gördüklerinin hayal / hayalet olabilme olasılığını göz önünde bulundursa da gerçek / “insan olduğuna ilişkin deliller” bulmaya da çalışır.²² Bir sonraki gece ise kapıyı içeriden kilitlediğinden emin olduğu hâlde yine çıplak bir kadın hayaletiyle mücadele ederken çıldırmak üzere olduğuna hükmeder; kendisine yönelttiği “Kimsiniz?” sorusuna hayaletin “Zehma” (s.138) gibi bir karşılık verdiğini sanır. “Zehma” şeklindeki telaffuz, ilk hecesinin Zehra’nın, ikincisinin de Selma’nın heceleri olması bakımından çarpıcıdır. Ferit bir anda Zehra sandığı hayaletin Selma olma olasılığını düşünür. “-ma” şeklindeki ikinci hece, hizmetçi Fatma’nın adının da ikinci hecesidir. Histerik bir kadın olan Fatma’nın zaafından yararlanıp onu kandırarak onunla ilişkiye giren Ferit, bu olumsuz anısını hatırladığında vicdan ve tiksinti duygularını bir arada yaşar. Bu durum da rüya-bilinçaltı-vicdan kavramları etrafında düşündürücü olup Ferit’in ahlakî/vicdanî çatışmalarıyla ilintilidir. Kişiye çevresinin giydirdiği maskeyi çıkarttırıp “müthiş bir özgürlük tanı[yan]” uyku,²³ vicdanının sesini de duyurur. O geceden sonra vicdanın sesi de Ferit’i gölge gibi takip eder.

O gece, rüyasında sürekli Selma’ya olan duyguları arasında gelgitler yaşayan Ferit, gördüğü hayalete “Selma sen misin?” (s. 138) diye sorar. Fakat fısıltı hâlindeki sesin kendisine “Öldüreceğim seni!” dediğini sanıp “asılmış bir adam gibi kendini boşlukta hissed[er]”; (s. 139) çıplak hayaletle mücadele ettiği için kolları dermansız kalır. Kendine gelip kapıyı açtığı anda çılgık sesleri üzerine, başta Vafi Bey olmak üzere Pansiyon sakinlerinin kapıda beklediklerini görür. Ferit’in kendisini boğmaya çalıştıklarını söylemesi üzerine yanındakiler durumu kendi bakış açılarına göre değerlendirir. Örneğin; Vafi Bey, durumu “taife-i cin”lerle açıklarken, hadiseyi gizemli anlatılardan bağımsız değerlendiren Eda Hanım ise “-Rüya oğlum, rüya. Kapı, pencere, her yer kapalı. Kimse girmez ki.” (s. 140) diye söyler. Diğer kişiler gittikten sonra Vafi Bey, Ferit’e Ayetel Kürsi’yi okumasını telkin eder. Ferit uyuduktan sonra da Vafi Bey dualar okuyup odaya üfler.

Ferit’in sanrıya varmak üzere olan, onun histerik bir hal almasına ramak kalan vehimlerinin kaynağı çeşitlidir. Öncelikle belirtmek gerekir ki annesi ve iki

ablasının ölümüne neden olan verem, kız kardeşi Nilüfer'i de öldürmek üzeredir. Zengin olma hayaliyle ailesini terk edip Londra'ya giden babasının hayaleti de gölge gibi Ferit'i takip ettiği gibi, zorda kaldığında fikir / deneyimleriyle ona çıkış yolu göstermez, alaycı tavrı ve baskıcılığıyla yolunu / önünü daha da karartır. "Babasının çok etkisinde kalmış olan, onun yolunda yürüyen"²⁴ Ferit'in babasıyla ilişkisi, çoğu yönüyle Oidipus kompleksini andırır. Ferit'in hayat karşısında olumsuz bir tavır alması, inancını yitirmesi baba kompleksiy-le doğrudan ilintilidir. Ferit, Küllük'te arkadaşlarıyla fikir tartışmasına girdiği bir gün "Allah'ın belası" şeklinde söz ettiği babasına olan nefretinin bitmeyeceğini ifade eder.

Adler'e göre anılar "psikolojik dışavurumlar"ın aydınlatılmasında oldukça işlevsel olup "kişinin zayıf yanlarına ilişkin uyarıları ve belli yaşantıların önemi- ne ilişkin ipuçlarını içerir."²⁵ Ferit'in zor anlarında kahkaha ve ahlakî zaaf- larıyla hatırlanan baba imgesi, yardım eli olarak değil, ezikliği hatırlatmasıyla öne çıkar. Örneğin Ferit, merdivende gördüğü hayaletin gerçek olup olma- ma olasılığını düşünürken babasının kendisine "sen akıl hekimliğinin ihmal- lerinden istifade edip sokakta gezen bir delisin" (s. 51) diyeceğini düşünür. Ferit'in zihninden geçen bu endişe de göstermektedir ki babasının hayaleti onu gölge gibi takip eder. Küçükken davranışları dolayısıyla babası tarafından aşā- gılanmış olma olasılığı çok yüksek olan Ferit, yetişkin hâle geldiğinde eylem- lerini gerçekleştirirken de babasının tavrının ne olacağını düşünür. Babasının o davranışını da yadırgamasından korkar. Erich Fromm bu tür davranışları, korkuyla ilişkilendirdiği gibi baba tapınmacılığından kurtulamamayla da açıklar.²⁶ Babası ona daha çocukken kendisini takip ettiğini sandığı siyah köpeğin vehimden ibaret olduğunu ispatlamak için ne kadar uğraştıysa da başarama- mış, onu doktor doktor dolaştırsa da sorunu çözememiştir. Ferit, zorda kaldı- ğı çoğu zaman yaptığı gibi Selma'ya duyguları karşısında da karasız kaldıĝın- da babasının hayaletini hatırlar. Onu gölge gibi takip eden baba hayaletiyle mü- cadelesi, iç monolog, iç diyalog ve bilinçakışı karışımı bir anlatımla şu şekil- de yansıtılır:

"Babam daima haklıdır. Peşimden gelen köpeğin mevcut olmadığını söylediği zaman da, bu dünyada istihzamızdan kurtulmaya lâyık hiçbir şey olmadığını söylediği zaman da, aşkın bir ahmaklık olduğunu söylediği zaman da haklıdır. Öyleyse şunu söyle baba, ne yapmalıyım? Bir kahkaha atmalısın, oğlum. Bir kahkahanın halletmediği hiçbir me- sele yoktur. Gözünü oyarlarken bile bir kahkaha at, acı duymazsın. Gül ve geç. Fakat gülemiyorum, baba. Sen iki kız kaybettin, bütün servetini kaybettin, şimdi neredesin, bilmiyorum, sağ mısın bilmiyorum. Sağsan, gülebiliyor musun? Daima, daima, Ferit, gülebiliyorum. Nilüfer'i ve seni kaybedersem de güleceğim. Yoksa ben hepinizden ev- vel kaybolurdum. Az mı üzdünüz ve harap ettiniz beni? Ateşin var oğlum, hastasın, kahkahadan başka ilacın yoktur, sen de gül, Ferit, oğlum, sen de gül." (s. 131-132)

Birçok hususta olduğu gibi Ferit'in babasına olan yaklaşımı da çok kutupludur. Babasına olan duyguları nefret ağırlıklı olsa da, o bazen babasının kılavuzluğuna/yol göstericiliğine başvurmak ister. Ancak hiçbir yol/durum onun babasına nefretini bitir(e)mez.

Zaman içinde Ferit; kendisini huzursuz eden, gölge gibi takip edenin ve himden ibaret olduğunu idrak etmeye başlamıştır. Vafi Bey ve Yahya Aziz'in telkinleriyle "siyah köpek", "çıplak kadın hayaleti" gibi gölge arketipiyle mücadelede kurtulmasına ramak kalmışken, teyzesinin katil zanlısı olarak polis tarafından takip edildiği korkusuyla yaşamaya başlar. Cinayetten bir gün sonra akşam pansiyona döndüğünde onun zihninden geçenler gölge arketipiyle mücadelesini yansıtmaları bakımından çarpıcıdır:

"Onun en büyük yükü maddesi değildi. Çekemediği şeyler fena hatıralar ve korkulardı. Uzviyetin gizli anlayışı onları şuurun uzaklarında henüz şekilsiz birer karaltı halinde iken karşılıyor ve dağıtıyordu. Fakat biri giderken yerinde bir yenisi peydah oluyor ve bunlar, kendi mahiyetlerini şuurun merkezine sezdirmeden, birbirlerinin peşinden kayıp giden gölgeler katarı halinde içinden çıktıkları hafızanın karanlıklarına dalıyorlardı. Belki aralarında Selma'nın kaç bakışı, Nilüfer'in öksürükleri, Necmiye teyzesinin kanlı yüzü ve Eda Hanımın haykırışları vardı. Tabiatın onlarla Ferit'in benliği arasına giren siperi, tozlu bir mika gibi teşhis edilmelerine mani oluyor, yalnız rengi belli olmayan koyu bir zemin üzerinde şekilsiz gölgelerin kıvıldanışlarını hissettiriyordu. Onlar şuura bir baskın yapsalar hastayı tekrar bayıltabilirlerdi. Ferit bu gizli müdafaaı anlıyor ve ona yardım etmek istiyordu. Belki arada bir uykuya benzeyen bir dalgınlık içinde şuurunun bir kat daha zayıflaması bu ihtiyacının neticesiydi." (s. 180-181)

Ferit, Ada'ya taşınınca köşkün ferahlığı ve eşsiz manzarası dolayısıyla huzur bulmaya başlasa da yalnız kaldığında odaya "karanlık günlerin gölgeleri"nin dolduğunu hisseder. Köşkten dışarıya çıktığında gördüğü herkesten şüphelenir, teyzesinin cinayetinden dolayı kendisinin arandığını sanır. Ferit daha önce hayaletler tarafından izlendiği evhamına kapılırken Ada'da iken de polisler tarafından takip edildiği vehmiyle yaşar. Öyle ki gördüğü herhangi bir insanı sivil polis zanneder, işitme engelli ihtiyar Rum'dan bile şüphelenir. Bazen o anki durumu, öncekine kıyasla daha korkunç bulur. Onun bu endişeleri de şu şekilde yansıtılmıştır:

"O zamanın kederi bu anın korkusu kadar ağır değildi. O zaman yanından geçen her şüpheli adamın ona saplanan gözünde bir hafiyeye bakışı yoktu. O zaman eski hastalığı tepseydi nihayet peşine mevhum bir siyah köpek takılabilirdi, şimdi hakiki bir sivil polis." (s. 206)

Ruh hâli böylesine karmaşık halde olan Ferit, biraz Yahya Aziz'in Ada'ya gelmesi biraz da gizemli bir hayat hikâyesine sahip olan Matmazel Noraliya'yı tanınması dolayısıyla vehimlerinden kurtulur. Önce Vafi Bey'in sonra Yahya Aziz'in telkin ve yönlendirmeleriyle normalleşmeye, sağduyulu hareket etme-

ye başlayan Ferit, adanın huzur verici havası, Matmazel Noraliya'nın hayat hikâyesi ve fikirleriyle de birleşince, yaratılış bakımından yaşadığı çevreye de uyma eğiliminde olduğu için, sanrıya varmak üzere olan vehim ve korkularından kurtulup huzura erer.

PERSONA ARKETİPİ: MASKELİ YÜZLER

“Kişiliğin aynı oranda bir başkasına da ait olabilecek bir yönü” olan persona, “kişiye özgü” olarak anlaşılrsa da aslında kolektif bir olgudur. Kişiler çoğu zaman toplum içinde maske takıp persona geliştirirler.²⁷ Jung'un “persona'nın, insanın gerçekte olduğu şey değil, başkalarının ve kendisinin olduğunu düşündüğü şey olduğu söylenebilir”²⁸ şeklindeki yaklaşımı, kişilerin maske takmasında toplumsal baskının rolünü göstermesi bakımından çarpıcıdır. Persona geliştirmeyen bazı kişiler, toplum içinde kendilerini huzursuz hissettikleri gibi, bazı kişiler de zamanla taktıkları maskeyi içselleştirip personalarına/rollerine göre hareket etmektedirler. Böylesi durumlarda “kalıplaşmış persona”nın “kişiliğin geri kalan yönlerini ve kişilikle ilgili olduğu bilinen ya da kolektif bilinç dışına ait olan tüm yönlerinin reddedilmesine yol aç[ması]” ciddi tehliktir.²⁹

Matmazel Noraliya'nın Koltuğu romanında Yüksekaldırım'daki Pansiyon'un sakinlerinden, geçmişi de karanlık olan Tosun aslında şizofrenik bir kişiliğe sahiptir; o, eylem ve tavırlarıyla persona arketipine örnek oluşturur. Pansiyon içinde kendi halinde gözükken, kendisine romantizma hastası görüntüsü veren Tosun, aslında son derece sadist bir kişiliğe sahip olup adam öldürmekten haz alır; işlediği cinayetleri de son derece soğukkanlı biçimde anlatır. Pansiyon içinde romantizmalı maskesi takan Tosun, hayattan hiçbir beklentisi kalmamış, hayat karşısında kötümser bir tavır almış, gözü dönmüş canidir. Bir yıl önce gazetelerin “Bursa Canavarı” diye söz ettiği kanlı cani, Yüksekaldırım'ın sakinlerinden sanılan Tosun'dur. İstanbul'da gazete satmak gibi zaman zaman farklı işlerle uğraşan “Bursa Canavarı” lakaplı Tosun, Bursa'da sürekli cinayetler işlemiştir. Yaklaşık dokuz yıl önce gazete dağıtıcılığı da yapmıştır. Ferit'in teyzesi Necmiye Hanımı da bu işi dolayısıyla tanır. Ferit'in de teyzesine öfkesini duyan Tosun, biraz intikam biraz da haz almak için Necmiye Hanım'ı öldürür. Cinayetten sonra da Necmiye Hanım'a ait paraları Ferit ve kız kardeşine bırakıp ortadan kaybolur; altınları da Ferit'e gönül rahatlığıyla bırakır.

ARAMA ARKETİPİ: BUHRANLI NESLİN HUZUR ARAYIŞI VE ÖZLEMİ

Arama/arayış; mitos, destan, masal ve halk hikâyelerinin çoğunda ortak bir motiftir. Mitolojik/geleneksel anlatı metinlerinde hedefine ulaşmak için yola çıkan kişi/kahraman, bazı engellerle karşılaşsa da çoğunlukla bilge kişilerden

yardım alıp onları aşip huzura erer. Epos, masal, romans, destan, halk hikâyelerinde rastlanan bu “üç aşamalı olay örgüsü”ne bazı romanlarda da rastlanır. Arketipsel eleştirilerde bu motif “arama arketipi” olarak adlandırılır. Modern romanlarda ise bu yolculuk daha çok “iç yolculuk”a dönüşüp “kişinin psikolojik düzeyde kimliğini araması” şeklinde görülür.³⁰ Bazı romanlarda ise kişinin kendisini aradığı, mistik tecrübeden geçerek kendisini/iç huzuru bulduğu görülür.

Mistik haller “düşünce hâli olmaktan ziyade his halleri” olduklarından tanımlanmaları zordur.³¹ *Matmazel Noraliya'nın Koltuğu* romanına bakıldığında karmaşık ruh hâline sahip olan Ferit'in huzur arayışı içinde olduğu görülür. Bedensel ve ruhi olarak özgürlük ve huzur arayışında olan Ferit'in huzur buluşu, metafizik/mistik tecrübeyle olur. “Mistik kabiliyet, duyuların ve aklı melekelerin delaletine lüzum kalmadan insana daha içten, daha objektif bir gerçekle doğrudan doğruya temas tecrübesi verir.” diyen Peyami Safa'ya göre, mistik tecrübenin izah edilmesi de imkânsızdır. Kendisini “suje”ye/“tecrübeyi geçiren”e zorla kabul ettiren mistik tecrübe “içten, vasıtasız ve kalbin merkezinden fışkırır gibi” olup dış dünyanın “alelade objeler”inden değil “yüce realite kaynakları”ndan gelip “tecrübeyi geçireni emri altına al”ır.³² Mistik şuur “bir şey anlatmaz, o ancak ima eder.”³³

Batılı yaşama paradigmasının benimsenmesiyle Türk toplumunda birey olma yolunda ilerleyen Ferit gibi birçok genç nesil, huzur ve sükûnu kaybeder. Bu nesilden bazıları nihilist ya da hedonist bir yaşama biçimi benimserken bazıları ise arama yolculuğunu yarıda kesip çıkış yolu bulamayıp hayatını sonlandırır. Ferit gibi nihilist/pozitivist anlayışın tesirinde kalan bazı gençler ise zaman zaman travmalar yaşasalar, trajik durumlarla karşılaşsalar da arayış içinde olup fikirler karşısında kesin tavır belirlemeyerek bazen sezgileriyle bazen de çevresindeki bilge kişilerin yardımıyla arayışa devam ederler. Elbette arayış sürecinde çıktıkları yolculuk sancılı ve ızdırap verici de olabilmektedir.

Önce tıbbiyeye kaydolan Ferit, neden/kaynaklarını açıklayamadığı, ifade etmekte zorlandığı bir huzursuzluk içindedir. Basit biçimde düşünüldüğünde tıbbiye, maddeyi; felsefe ise manayı, hikmeti, arayışı sembolize eder. Ferit tıp fakültesini bırakıp felsefe okuyarak kafasında tasarladığı eserlerini yazmayı planlar. Ancak kendisinin de sürekli ifade ettiği üzere “iradesiz” olduğu için bu planını eyleme dökmek için başlangıç bile yapamamıştır. Kendisi bu durumu şu şekilde ifade eder:

“Tahsili bitirmeye niyetim ve çalışmaya kabiliyetim de yok. Elimden hiçbir iş gelmez. Kaderim irademe haciz koyuyor; ve kaderlerine borçlanan sefih bir ana babadan alacaklarını benden istiyor.” (s. 64)

Ferit'teki iradesizlik hali aşka bakışında / duygusal kararlarında da kendini hissettirir.³⁴ Ferit; hayata hep tereddüt ve şüphelerle yaklaşır, olay ve durumlar karşısında keskin tavır belirlemez, "suret-i mutlak" cılardan çok hoşlanmaz. Ancak onun idealist bir tutum sergilediği de iddia edilemez; o, her ne kadar kesin bir yol haritası çizmese / yön belirlemese de kendine özgü ilkeleleriyle bir iç huzur arayış yolculuğuna çıkmıştır. Arayış içinde olan Ferit'in Marksist söylemi benimseyen Saim, "suret-i mutlakçı" Joe gibi arkadaşları olduğu gibi, Muhtar gibi milliyetçi muhafazakâr dostları da vardır. Ferit bu kişilerle dost olmasına karşın onların düşünce ve görüşlerini çok fazla dikkate almaz, çünkü bu kişilerin üçü de "tek kutuplu düşünen", sabit fikirli / "suret-i mutlakçı"lardırlar.³⁵ Ferit pozitivist bir yaklaşımı benimsemesine karşın, kendini arama peşindedir. Bu nedenle sürekli dostlarıyla çatıştığı gibi kendisiyle de çatışır, bu durum krizlere neden olur. Kapalıçarşı civarındaki Muhallebici'nin dinî telkinleriyle huzur bulmaya başlayan Ferit, dinî anlamda ciddi bir çatışma yaşamaya başlar. Belirtmek gerekir ki değişimden / metafizik huzuru buluşundan önce nihilist / pozitivist olmasına karşın Ferit'in tam bir ateist olduğunu söylemek zordur. Çünkü o, Muhallebici'nin dinî telkinlerini dikkate alırken keskin bir tereddüt anı yaşamaz, ruhî buhranlar yaşadığında kendisine okuması tavsiye edilen duaları hatırlar.

Ferit; Yüksekaldırım'daki pansiyona taşındıktan sonra ciddi sinir krizleri yaşasa, onu hafakanlar bassa da, bu mekân onun için huzura açılan kapı olur. O, bilge kişilikleriyle / kılavuzluklarıyla onu aydınlatan Vafi Bey ve Yahya Aziz'i burada tanımıştır. Vafi Bey, yaşadığı çatışma ve krizlerden kurtulması için ona dinî telkinlerde bulunur, onun ruhî karmaşasını, dinî kaynaklardan deliller gösterek metafizik yorumlarla açıklamaya çalışır. Vafi Bey'e göre Allah; gaipten habersiz yaşayan insanoğlunu rüyalar, doğüstü durumlar aracılığıyla da uyarmakta, haberdar etmektedir. Vafi Bey'in anlattıkları, onu çoğu zaman rahatlatırsa da bazen de zihnini karıştırır. Ancak o olay ve durumlar karşısında keskin hüküm vermeyi tercih etmediği için kendisine anlatılanları ne tam olarak reddeder, ne de bir anda kabullenir. Zaten sürekli bir iç hesaplaşma, kendini arayış içinde olan Ferit, belirli bir süre daha sorgulamaya ve düşünmeye devam eder.

Muhallebici ve Vafi Bey de Ferit'in hayatında dönüm noktası oluşturan tesirde bulunsalar da Ferit'in hayata yeniden bağlanmasında, yeniden doğmasında en önemli rol Yahya Aziz'le tanışmasıyla başlar. Kendisi de felsefe eğitimi gören Ferit, Sorbonne'da eğitim gören felsefe öğretmeni Yahya Aziz'le daha yakın bir ilişki içinde olup kolay iletişim kurar. Özellikle de Yahya Aziz'in kesin hükümden kaçınıp, "suret-i mutlak"çı / sabit fikirli olmayıp geniş bir bakış açısına sahip olması, Ferit'i önce vehimlerinden, gölgesiyle mücadeleden kurtarıp hayata bağlar, sonra da bakış açısını değiştirip yeniden doğmasını sağlar. Yahya Aziz'le tanışmadan önce materyalist / pozitivist bir

dünya görüşüne sahip olan Ferit, sonrasında mistik / metafizik bir yöne kayar. Ondaki arayış ve sorgulayışı göstermesi bakımından Yahya Aziz'e söylediği şu sözler çarpıcıdır:

“Eğer bana bu ‘Bu budur bu’dan başka bir şey söylemeyen müspet felsefeyi aşamazsam, aklın tamamıyla lüzumsuzluğuna inanacağım. Abes bir varlık nizamı içinde akıl bir kör barsak kadar vazifesizdir. İçgüdüünün yerine almaya niçin boşuna uğraşıyor? Bu kitaplara ne lüzum var? (...) Eğer insanın aradığı mana kendi icadı değilse, manaya mana veren kendisi değilse, bu Allah’ın hikmetinden başka nedir? Bir zerresi insanın şuuru-na dolan muazzam bir şuurun niyetinden başka nedir?” (s. 194)

Ferit’teki değişimi görünce onun adına çok sevinip umutlanan Yahya Aziz, onun ruh sağlığının düzelmesinde daha çok tesirli olacağını da düşünerek ona, kısa süre birlikte Ada’da kalmalarını tavsiye eder. Ada’da tanıdığı Matmazel Noraliya’nın hayat hikâyesi ve mistik / metafizik yolculuk ve bakışı Ferit’in arayışını hızlandırıp ona yön verecektir.

Babaannesi Kazasker soyundan olan Matmazel Noraliya’nın babası Mecit Bey, İtalyan kökenli Gianetti ile evlenmiştir. Kendisine “Nuriye” adıyla hitap edilmesini isteyen Noraliya, çocukluğunda uzun süre babaannesinin yanında yaşayıp İslamî terbiye ve eğitim almıştır. Anne tarafından Hıristiyan baba tarafından Müslüman kimliğe sokulmaya çalışılan Noraliya daha çocukluğundan itibaren kendisini aramak zorunda kalır, bu ikilem onun sürekli bir sorgulama ve arayış içine girmesine fırsat sağlar. Noraliya bütün dinlere karşı hoşgörülü olduğunu söylemekle birlikte kendisini Müslüman olarak tanımlar, İslamiyet’i diğer dinlerden farklı ve üstün buluş nedenini “Bizim dinimizde her din toplanır. Dinlerin hepsi iyiliğe, doğruluğa çıkar. Allah’a çıkar. Yalnız Müslümanlık en kısa yoldur.” (s. 242) şeklinde ifade eder. Nuriye Hanım gençken Yorgo adlı bir Hıristiyan’la tanışır. Yorgo Müslüman olup Ferruh adını alacak ve evleneceklerdir. Her ikisinin ailesi de bu ilişkiye sert tepki gösterir. Yorgo intihar eder, Nuriye Hanım da çılgına döner. Başta anne ve babaannesi olmak üzere tüm sevdiklerini kaybeden Nuriye Hanım, genç yaşta yalnız başına kalınca hayata küser, uzun süre inzivaya çekilir. Kendisini boşlukta hisseden Nuriye Hanım, sığınak / çıkış yolu bulmak ister; dinî birikim ve eğilimlerinin de tesiriyle “Yarabbi! Nur istiyorum.” (s. 261) diye dua eder, metafizik arayışa devam eder. Nuriye Hanım’a göre huzura ermenin yolu, “benlik”i / nefsi yok edip ebediyi / Allah’ı bulmaktadır. O, Allah’la kendi arasına giren “karanlık duvarların gölgesi”ni (s. 260) yıkıp Allah’ın nuruna kavuşmak ister. Karanlık duygular, insanî / nefsanî arzulardır. O, bu arzulardan bir an önce kurtulmak ister. Onun -günlüğünde geçen- şu temennileri, bu bağlamda çarpıcıdır:

“Yarabbi dedim, al beni artık. Beni dağıt. Zerrelerimi şu çam dallarının üzerine şebnem gibi yağdır. Benim ruhumla şu yaprakları yaldızla. Sana olan aşkıma bir sabah rüz-

garı gibi estir. Pencerelelerinin önünde, gözlerini yıldızlara atfedip şifa bekleyen hastaların ciğerlerine dolayım, ferahlık vereyim. Kalbimi ez. Milyonlarca zerreye ayırıp her birini nevmite bir kalbin içine bir ümit tohumu gibi at. Orada büyüyeyim. Üşümüş ruhları ısıtıp sana doğru yükseltiyim. Aklımı erit ve güneşin ziyasına katıştırıp mecnunların, şaşkınların, avarelerin, perişan akıllarının gözlerinden dimağlarının içine nüfuz ettir. Karanlık zekâlara aydınlık götüreyim.” (s. 265)

Noraliya; benliğini yok edip sonsuzluğa dâhil olma arzusundadır. Ona göre insanoğlu huzur bulmak için öncelikle benliğini yok etmelidir. O; savaş, katliam vb. insaniyet düşmanı eylemleri hep “benlik” savaşı olarak yorumlar. Kendisi de sürekli bir arayış içinde olan Ferit, Noraliya’nın hayat hikâyesinden, arayıştan yeniden doğuşa varan yolculuğundan çok etkilenir. Anne tarafından Hıristiyan/İtalyan olan Noraliya’nın babası Müslüman/Türk’tür. Noraliya kendisini Müslüman/Türk olarak tanımlayıp yaşadığı müddetçe Müslüman gibi yaşamaya ve Türkçe konuşmaya ve “Nuriye” olarak tanınmaya özen göstermiştir. Ferit; Noraliya ile kendisinin sevgilisi Selma arasında etnik köken, hayata bakış bakımından benzerlik kurar; her yönüyle sıra dışı bir insan olan Noraliya’nın efsaneleşmesini de tabii bulur.

BİLGE KİŞİ ARKETİPİ: DİNÎ, MİSTİK/METAFİZİK TELKİNLER VE EBEDÎ HUZURA GİDEN YOL

Geleneksel anlatılarda en sık rastlanan arketiplerden biri de bilge kişi arketipidir. Jung’un “yaşlı adam” / “yaşlı bilge adam” şeklinde söz ettiği yönlendirici, yol gösterici, güngörmüş vb. olarak da adlandırılabilir bilge kişi arketipine mitik / masalsı, geleneksel anlatılarda rastlandığı gibi modern anlatılarda da rastlanır. Bu bağlamda Jung’un masalsı anlatılardaki olay örgüsü / motiflerden hareketle yaptığı şu tespit çarpıcıdır:

“(...) yaşlı adam, bilinçli bir düşünce henüz ya da artık mümkün olmadığında, bilinçdışı psişik alanda kendiliğinden gerçekleşen maksatlı düşüncelerin ve ahlaki ve fiziksel güçlerin yoğunlaşmasının ta kendisidir. Psişik güçlerin yoğunlaşması ve gerilemi, büyüüyü andıran bir özelliğe sahiptir.”³⁶

Bilge kişilikleriyle öne çıkan kişilerin belirgin özellikleri çevresindeki insanların mutluluk ve huzuru bulmasına yardım eli uzatmak; onları, rahatsız edici tüm olumsuzluklardan arındırmaktır. Zorluk içinde/bunalımda olan kişilerin çıkmazdan kurtulmak için nasıl bir çıkış yolu bulacaklarını gösteren bilge kişilerin en belirgin vasıfları; erdemli, sevgi dolu ve sağduyulu olup olup telkin onların en önemli yöntemleridir. Yaşadığı sorunlar karşısında çıkış yolu bulmakta zorlananlar, bilge kişiler sayesinde sorunlarını çözerler, içinde yaşadıkları topluma da uyum sağlayıp karmaşık ruh dünyaları aydınlanır, sarsılan ruhî dengeleri düzelir. Bilge kişi arketipinden “yaşlı bilge adam” olarak söz

eden Jung “yaşlı adam”ın, akıllılık, bilgelik ve idrakin yanı sıra, ahlakî özelliklere de sahip olduğunu belirtir.³⁷ Türk edebiyatında geleneksel anlatılarda bilge kişi arketipine sıklıkla rastlanır. *Dede Korkut Hikâyeleri*’nde Dede Korkut, yine Cumhuriyet dönemi Türk edebiyatında Tarık Buğra’nın *Osmancık* romanında Şeyh Ede Balı,³⁸ *Küçük Ağa*’da Ali Emmi, Yaşar Kemal’in *Ağrı Dağı Efsanesi*’nde Sofi³⁹ hep bilge kişi arketipine örnek oluşturur. Daha birçok Türk anlatısında bilge kişi arketipine rastlanır.

Matmazel Noraliya’nın Koltuğu romanında materyalist/pozitivist bir görüşü benimseyen Ferit, karşılaştığı sorunları hep aklıyla/bilimsel yöntemlerle, fizikî yasalara göre çözmeye çalışır. Peyami Safa bu romanında insanoğlunun yaşadığı bazı sorunların bilimsel yaklaşımlar/fizik kurallarıyla çözülemeyeceğini göstermeye çalışmıştır. Viktor E. Frankl’in yaklaşımıyla bakıldığında bu romanda da “bilim biter ve söz artık bilgeliğindir”.⁴⁰ Romanın ana kişisi Ferit başta olmak üzere, Matmazel Noraliya, Yahya Aziz, Vafi Bey, Muhallebici vb. gibi kendini arayan kişiler hep dinî/metafizik yönelişler sayesinde huzur bulur. Ferit; bir gün Beyazıt’ta Küllük’te arkadaşlarıyla çetin fikrî tartışmaların ardından Beyazıt’a doğru yürürken kriz geçirir, ağzına iki tane sinir geçirici tablet atar. Ancak haplar tesirli olmaz. Daha önce de uğradığı muhallebicinin bilge kişiliğe sahip olduğunu o gün fark eder. Muhallebici ona, her ne zaman kendisini sıkıntı içinde/huzursuz hissederse hap kullanmak yerine derin bir nefes alıp nefesini içinden tutup yüreğinden bir kez “Allah’ım” deyip nefesini bırakmasını söyler. Ferit daha sonra benzer iç sıkıntı ya da rahatsızlık hissettiğinde Muhallebicinin telkinlerine uyup Allah’ı anarak huzur bulur. Muhallebici’nin telkiniyle Ferit huzur yolculuğuna ilk adımı atmış olur. “Ferit’in yıllarca bildiği ama hiç düşünmediği maneviyatı” saklayan Muhallebi dükânı “simgesel” bir anlam yüklenir.⁴¹

Ferit’i vehim ve korkularıyla yüzleştiren Vafi Bey -başlangıçta onun zihnini biraz karıştırırsa da- onun gölgesiyle mücadeleden kurtulmasında tesirli olur. O, Ferit’e gördüğü rüya ve hayaletleri hayra yormasını, sıkıntıda kaldığında Ayet-el Kürsi okumasını telkin eder. Vafi Bey kendisine on bir yıl önce musallat olan siyah köpek hayaletiyle, çıplak kadın hayaleti arasında nasıl bir ilişki olduğunu soran Ferit’e, bu bağı dinî kaynaklardan deliller göstererek metafizik yorumlarla açıklamaya çalışır. Vafi Bey’e göre gaipten habersiz yaşayan insanoğlunu, Allah rüyalar, doğüstü durumlar aracılığıyla da uyarmakta, haberdar etmektedir. Yaşadıkları pansiyonun “taife-i cin yatağı” olduğunu söyleyen, yıllardır bu mekânda esrarengiz olayların gerçekleştiğini iddia eden Vafi Bey, bu pansiyonda asayışı de Ayet-el Kürsi okuyarak sağladığını söyler. Vafi Bey bazı yönleriyle bilge kişileri andırırsa da bazı yönleriyle esrarengiz bir insandır.

Ferit’in diğer bilge kişi Yahya Aziz’le tanışmasına vesile olan Vafi Bey, Yahya Aziz’den şu şekilde söz eder:

“Garik-i bahr-i irfandır. Odasında sandık sandık kitap vardır. Gece gündüz okur. Kimse ile konuşmaz. Yedi aydır buradadır, ben kendisiyle üç defa esaslı görüşmüşümdür. Felsefe hocası imiş. Anladım ki deryadır. Üstadların üstadıdır. Müşkülüm olunca ben de kendisine danışmak isterim. Zira mutasavvıfaya bigâne değildir. Velâkin yanına varılmaz. Kendisi bir kuyudur ki içine evvela kendisi düşmüştür.” (s. 101)

Bu sözler çevresindekilerin bilge kişilikli Yahya Aziz’e bakışını ve ona nasıl bir vasıf yüklediklerini göstermesi bakımından çarpıcıdır. Yahya Aziz, zor da kaldığında danışılabilir bir bilge bir kişiliğe sahip arif insan olduğu gibi, son derece donanımlı bir bilgindir de. Sorbonne’da felsefe tahsili gören, lisede felsefe öğretmenliği yapan Yahya Aziz, romanda Peyami Safa’nın sözcüsü olup “sırf akla dayanan bilim ve felsefenin gerçekliğin bütün sınırlarına nüfuz edemeyeceğine inanır”,⁴² onun Ferit’in krizlerine, ruh sağlığını bozan durumlara yaklaşımı tamamen mistik / metafizik merkezlidir. Halüsinasyonu andıran bu durumun “objesiz idrak” olarak da adlandırıldığını belirten Yahya Aziz, bir şeyi birden fazla kişinin görmemiş olması, o şeyin var olmadığına delil olarak gösterilemeyeceğini birkaç bilimsel örnek de göstererek açıklar. Bu bağlamda hafakanlar içinde kıvranan Ferit’in boğazındaki “kırmızılık”ın kendi parmaklarının eseri olması olasılığının yüksek olmasına karşın aksinin iddia edilmesine de kanıtlanabilirlik açısından engel ol(a)mayacağına işaret eder. Ferit’in kendisine yönelttiği “-Benim yerimde olsanız, hayaletlerinize karşı ne yapardınız?” sorusuna Yahya Aziz’in cevabı da mistik / metafizik kaynaklıdır:

“-Onları severdim. Yalnız boğazımı emniyet altına alırdım. Üst tarafında hoşla gitmeyecek bir şey yok.

(...)

-Onlarla iyi geçininiz ve sevişiniz. Kendinizi hasta farz etmeyiniz. Hastalık, çok defa bu zandır.” (s. 154-155)

O günden sonra Ferit ile Yahya Aziz arasında güçlü dostluk oluşur; Ferit, zorda kaldığında hep Yahya Aziz’e başvurup onun tavsiyelerini dikkate alır. Bir konu hakkında keskin hüküm vermekten, ilk anda “kabul” ya da “red”den kaçınır. Örneğin Zehra’nın haber verdiği cinayetin daha sonra Tosun tarafından teyzesi Necmiye’ye ait olduğunda da Yahya Aziz’in telkinlerini hatırlar. Zehra’nın öngörüsünün tesadüfi olmadığına hükmeder.

Muhallebici, Vafi Bey, özellikle de Yahya Aziz, histerik bir hal almak üzere olan Ferit’in bir insan olarak iyi vasıflarını gördükleri için onun içindeki gizli potansiyeli ortaya çıkarıp onu hayata bağlamaya, topluma kazandırmaya çalışırlar. Tavır, eylem ve yaklaşımlarıyla bilge kişiler ya da yönlendiriciler olarak nitelendirilebilecek olan bu kişilerin üçünün de referansları dinî kaynaklı olup üçü de Ferit’i dinî telkinlerle huzura kavuşturmaya çalışırlar. İnsanın ruhunu okuyan Yahya Aziz’in söylemleri, Matmazel Noraliya’nın hayat kar-

şısındaki tavır ve yaklaşımları, sihirli bir el işlevi görüp uzun süredir muvazenesini kaybeden Ferit'i kısa sürede hayata bağlar. "Vafi Bey", "Yahya Aziz" ve "Matmazel Noraliya"yı "yol göstericiler" olarak nitelendiren Mustafa Kınış'ın Noraliya'ya ilişkin şu yorumu da dikkate değerdir:

"(...) geride bıraktığı notlarla bireyin kendini daha iyi tanımasını, adeta kendi kendini bu notlarda okumasını, ruhuyla iletişim kurarak mistik yaşantıdan geçmesini, ben'ini aşmasını, çözüme ulaşmasını, yeniden normal hayatına dönmesini mümkün kılacaktır".⁴³

Romanda bilge kişi olarak nitelendirilebilecek kişilerden biri de Noraliya'nın babaannesidir. Noraliya'nın/Nuriye Hanım'ın İslamî inançlara uygun biçimde yaşamaya özen gösterip İslamiyet'e bu kadar bağlı olmasında babaannesinden aldığı dinî eğitim ve onun yaşayışındaki gözlemlerin tesiri elbette ki çok büyüktür. Bu tesiri, Nuriye Hanım'ın günlüklerinden de izlemek mümkündür:

"Babaannem bana derdi ki cehennemde vücut yanmaz, nefsi emmare yanar. Ben ona sual ederdim: Nefsi emmare nedir? Başını sallayo sana bunu vakt-i aharda anlatırım, henüz yaşın küçük der idi. Fakat ben anlar gibi olur idim. Sonraları daha fazla anladığımdan beni bu evde yalnız bulunca ilk defa öpmek isteyen Ferruh'tan uzaklaştım. Fakat ergeç... Yok, yok, ifade-i hissiyattan âcizim." (s. 255)

O, her ne zaman huzur arasa babaannesinin "Biraz daha sabret evladım, (...) cennetin anahtarı sabırdır." (s. 266) şeklindeki telkinini hatırlar. Bilge kişilikli babaannesinin telkinlerini dikkate alıp yaşama biçimini taklit edip huzura eren yeniden doğan Noraliya, kendisi de bilge kişilik kazanır. Nuriye Hanım, yöneleşle bunalımdan kurtulur, yeniden doğar. Otuz üç yıl Ada'dan dışarıya çıkmayan Nuriye Hanım, otuz iki yıl da günün çoğunu koltuğunda oturarak geçirir. İyilikseverliği, samimi dualarıyla Matmazel Noraliya yaşarken efsaneleşir; öldükten sonra "azize hüviyetine kavuş[ur]".⁴⁴ Onun adını duyanların bazıları onun ermiş bazıları ise doğaüstü güce sahip olduğuna hükmederler.

YENİDEN DOĞUŞ ARKETİPİ: EBEDİYETE KADAR SÜRMESİ ARZULANAN HUZUR

Edebî metinlerde sık karşılaşılan arketiplerden bir diğeri de yeniden doğuş arketipidir. Yeniden doğuş çoğu zaman diriliş ve ebedilik/sonsuzluk kavramlarıyla birlikte anılır. Kutsal metinlerde en sık rastlanan kavramlardan biri de yeniden doğuştur. Jung'un da dikkat çektiği üzere "insanlığın ilk ifadelerinden biri" olan yeniden doğuş kavramının hep aynı anlamda kullanılmayıp⁴⁵ farklı metinlerde farklı bağlam ve çağrışımlarla kullanıldığı görülür. Jung'a göre ölüm gibi yeniden doğuş da "doğanın isteği" olup insan istese de istemese de "doğal dönüşüm"lerden geçer. Önemli "ruhsal etki"ler yaratan bu süreçler, kendilerini de özellikle düşlerde gösterirler.⁴⁶

Kurgusunda yeniden doğuşun arketip, motif ve imgesel olarak oldukça işlevsel olduğu *Matmazel Noraliya'nın Koltuğu* romanında Ferit'in yeniden doğuş sürecine girişinde rüya/düş eksenli olduğu görülür. Ada'ya taşınması her bakımdan Ferit'e olumlu tesir eder; burada Ferit'in bahtı her yönden olumlu yöne döner. Yüksekaldırım'daki Pansiyonun rutubetli, basık, kapalılığına, eşyanın eski, kirli ve ruhsuzluğuna karşın Ada'daki ev ise içindeki eşyalar ve eşsiz manzarasıyla "insanı hayata bağlayacak derecede güzel ve iç açıcıdır".⁴⁷ Mekânın ruhu kendisine tesir eden Ferit, kendisini huzur ve güven içinde hissedince nedenini açıklamakta zorlandığı kaygılardan/gölge arketipinden kurtulacak, kendisiyle ve çevresiyle barış içinde yaşamaya başlayacaktır. Matmazel Noraliya'nın duvardaki fotoğrafı dikkatini çeken Ferit, Noraliya'nın yüzünün derin anlamlar gizlediğini düşünür, bu fotoğrafla arasında duygusal etkileşim oluştuğunu hisseder. Bir gün uykuyla uyanıklık arasında Matmazel Noraliya'nın uzun yıllar üzerinde oturduğu koltuğunun üzerinde bir ışık oluşur, süratle büyüyüp şekil almaya başlayınca duvardaki fotoğraftakine benzer bir hayaletin kadın yüzü belirir. Elbisesi de beyaz renkli olup "ışık huzmesi vurmuş sedef gibi parlayan" (s. 221-222) yüzündeki iri gözleri de Ferit'e dikilmiş ve yüzünde de bir gülümseyiş vardır. Koltuğun iki kolundan iki beyaz ve süzgül el de "nur damlaları halinde eriyip akacakmış gibi hafif bir duruşla" sarkmaktadır. İçinden Matmazel Noraliya diye fısıldayan Ferit'e hayali kadının "-Hayır, Nuriye. (...) Ben bu koltukta otuz iki sene oturdum. Kaçtım insanlardan. Her şeyi sildim. Ruhun dibine indim. Ve... O'nu gördüm. Şimdi... Sen de göreceksin." (s. 222) dediğini duyar gibi olur. Sonra da hayalet birdenbire kaybolur. Ferit'in Noraliya/Nuriye Hanım'la teması mistik tecrübedeki "vecd hâli"ni andırır. Vecd hâli, mistik tecrübelerin hepsinde de ortak olan husustur. Peyami Safa bu hâli şu şekilde açıklar: "Mistik tecrübe her şeyden önce ruhun kendinden geçercesine bir haz ve hayranlık hâlidir ve yalnız budur. Bedenî bir hadise değildir."⁴⁸ Ferit; gördüğü bu rüya halinin ardından hissettiği derin ve güzel duyguların tesiriyle oldukça hafifler, bu halden sonra yeniden doğuşa doğru alınan yolda duraksama olmaz.

Rüyada görülen "nur" da iç huzur arayan Ferit'in yakında huzura kavuşacağına işaretidir. "Düşlerdeki simge ve benzetmeler, bütün düşler için geçerli formüllerle açıklanamaz, çünkü düş, yaşam üslubunun bir ürünüdür, insanın içinde bulunduğu özel durumu değerlendirme tarzından doğup ortaya çıkar."⁴⁹ Ferit'in rüyası da içinde bulunduğu ruh halini ve yönelimlerini açıklayıcı mahiyettedir. Jung'un da dikkat çektiği üzere düşlerde ortaya çıkan "yaşlı bilge" ya da "ruh arketipi, insanın idrak, anlayış, iyi bir tavsiye, karar, plan gibi şeylere ihtiyaç duyduğu, ama kendi imkânlarıyla bunlara ulaşamadığı durumlarda ortaya çıkar. Arketip bu ruhsal yetersizliği, boşluğu doldu-

ran içeriklerle telafi eder.”⁵⁰ Ferit’in Matmazel Noraliya ile olan bu ruhî teması şüphesiz bir rüya halidir. Ancak gördüğü rüyayla yıllardır aradığı huzuru bulacağını hisseden Ferit, o hali rüya olarak yorumlamak istemez. Ancak bu rüyanın tesiriyle karşılaştığı güçlüklerin üstesinden gelmeyi öğrenecektir. Ferit, ayıldığında karşısında Yahya Aziz’i görür. O böylesine sır dolu rüyalar görürken Aziz de onun rüya halinde yüzüne yansıyan sevincini seyretmiştir. Ferit de rüyasını Aziz’le paylaşır. Aziz ömründe ilk kez “metapsişik eserlerdeki müşahedeleri andıran bir tecrübeyi bizzat yaşayanın ağzından dinle”r. (s. 227) İlginç olan bir husus da önceki gece pansiyonda iken okuduğu eserde de Ferit’in rüyasına benzer bir durumdan söz edilmektedir. Aziz, Ferit’in yaşadığı hali rüya olarak kabul etmek istememesi üzerine, keskin hüküm vermekten her zaman kaçındığı için fizikötesi bir durumun maddi delillerle açıklanamayacağını savunur. Benliğini eritip “mutlak”ı ya da “Allah”ı bulan Noraliya/Nuriye gibi Ferit de zamanla “ben”ini, benliğini aşip huzuru, aşkın olanı bulacaktır. Onunla iletişim sonrasında “ben”iyle ilgili çok esaslı değişimler geçirip ben’ini aşan, benliğini yenen, maddeci anlayıştan uzaklaşıp ruhçu bir anlayışı benimseyen bir kimse ol[ur]”.⁵¹

Yahya Aziz’le tanıştıktan, Ada’da onunla birlikte yaşamaya başladıktan sonra Ferit’in vesvese, korku gibi gölge arketipleriyle mücadelesi biter; o, huzura kavuşur. Muhallebici, Vafi Bey ve Yahya Aziz gibi yaşayan bilge kişiler/yönlendiriciler sayesinde huzur yolculuğunda büyük aşama kat eden Ferit, ölü bilge olarak nitelendirilebilecek Matmazel Noraliya sayesinde ise arama yolculuğunu tamamlar, yeniden doğar. Matmazel Noraliya’ya bakışını ve kendisinde bıraktığı tesiri şu şekilde ifade eder:

“Normale ve herkes olmaya bu kadar isyan eden bir insan, ulvî olduğu kadar da karikatür olmaya mahkûm. (...) Fakat onun bir realiteden çıkıp bir efsane haline gelmesi de ruhunun tabii istidatlarından biri değil mi? Efsaneleşmeden ebedileşmek mümkün mü? İnsan maddeyi ve kendi maddesini ancak böyle aşabilir. (...) Beni o kadar dolduruyor ve ben’imin önüne o kadar geçiyor ki muhayyilemde onu sessiz takip etmek ihtiyacına yeniliyorum.” (s. 269)

Ferit’e göre Noraliya, benliğini yok etmeyi başararak yeniden doğmuş, huzura ermiştir. İslam inancına sahip olan herkes gibi ölüm Noraliya için de yeniden doğuştur. Yahya Aziz’e göre de Noraliya’nın ruhu gibi bedeni de yaşadığı çevreye uyum sağlayamadığı için, o ruh ve beden olarak inzivaya çekilmiş böylece huzura ermiş, inziva halinde iken nefsanî kötülüklerden uzak kalan “ben”inin fırtınaları dur[muştur]”.⁵² Ünlü eseri *İnsan ve “Herkes”*te insanın inzivaya çekilip derin düşüncelere dalmasının hayatının anlam kazanmasında önemli bir rolü olduğunu ifade eden Ortega y Gasset, bütün din kurucularının peygamberliklerinden önce inzivaya çekilmiş olmalarının rastlantısal olmadığına dikkat çeker.⁵³ Ferit’in Ada’daki günleri bazı yönleriyle inzivayı

andırır; o, burada dünyevi sorunlardan uzaklaşır, Nuriye Hanım'la da tanıştıktan sonra "ben"i/ nefisini yener.

Matmazel Noraliya'ya göre insanın asıl hürriyetini kazanması için nefisle/ben'le mücadelesini yenmesi, metafiziğe ulaşması gerekir. Yahya Aziz de Ferit de insanlık da aradığı huzuru, din/ metafizik sayesinde bulacaktır. Onlara göre insanlığa Peygamberlerin gönderilmesi de insanlığın huzur bulması, yeniden doğması içindir. Yahya Aziz'in de ifade ettiği gibi Matmazel Noraliya'nın koltuğu semboliktir. Ona göre bu koltukta insanın otuz iki sene değil, Ferit gibi yarım dakika oturması yeterli olup benliğiyle / gölgeleriyle savaşı kazananlar Noraliya gibi yeniden doğup huzura ereceklerdir. Ada'da yeniden doğan aradığı huzuru bulan Ferit, Selma'ya karşı karmaşık duygularını da terk edip aşkını ilan eder; "onda aradığı bedensel haz değil 'sonsuzluk'tur".⁵⁴ Böylece her türlü benlik savaşını ve gölge arketipiyle mücadelesini kazanmış olur. Kendisindeki arınmayı/ değişimi veremden kurtulup bedensel olarak yeniden doğan kız kardeşi Nilüfer'e şu şekilde ifade eder:

"-Hayır. Ben artık o eski züppe değilim. Bambaşka bir adam olduğumu göreceksin. Seni de değiştireceğim. Artık babamın kötü tesirlerinden ayrılıyorum." (s. 280)

Bu sözleri göstermektedir ki Ferit, diğer gölge arketipleri gibi baba kompleksinden, babasının hayaletiyle mücadelesinden kurtulmuş, ondan tevarüs eden olumsuz karakter özelliklerinden de kurtulmayı ummaktadır. Ancak babasını sadece babası olduğu için sevdiğini söyleyen Ferit'in ona nefreti hala devam etmektedir.

Matmazel Noraliya'dan aldığı tesirle Yüksekaldırım'da Eda Hanım ve çocuklarını ziyaret eden Ferit, yaşadığı olağanüstü gelişmeleri / çıktığı metafizik yolculuğu özetle onlara anlatıp maddi destek olur. O esnada Zehra'nın da yavaş yavaş dilinin çözüldüğü fark ederler. Böylece Zehra da yeniden doğar. Ferit'in maddi desteğiyle yatılı okula gönderilen Babuş da çalışmaktan kurtulur, o da bir bakıma yeniden doğar.

SONUÇ

Matmazel Noraliya'nın Koltuğu romanında Ferit örneğinde de görüleceği üzere gölgesi tarafından tamamen ele geçirilmeyen kişi, onunla mücadele etmekte kararlılığını sürdürür. Bilinçaltına atılan komplekslerin harekete geçmesi bilinçdışı bir eylem olmakla birlikte bilincini kaybetmeyenlerin gölgesinden kurtulması için bilge/ sağduyulu kişilerin telkinleriyle birlikte güçlü bir iradeye de ihtiyaçları vardır. Hayat karşısında karamsarlaşan, umutsuzluğa düşen Ferit'in hayatında olumlu yöne doğru baht dönüşü Muhallebici'yi tanınmasıyla başlar, Vafi Bey'le arama yolculuğuna çıkılır, Yahya Aziz'le büyük mesafe kat edilir, Matmazel Noraliya ile yolculuk tamamlanır. Bu bilge kişiler çoğu yön-

leriyle yazarın sözcüleridirler. Ferit her ne kadar kendisini iradesiz olarak nitelendirse de o gölgesiyle mücadele etmekte oldukça kararlı davranır, bilge kişilerin telkinleri gölge arketipine baskın gelir.

“Siyah köpek” Ferit’in vesveselerinin/korkularının, “çıplak kadın” hayaleti de bilinçaltına attığı duyguların/cinsel hazların dışavurumudur. Babasının hayaletiyle mücadelesi de Oidipus kompleksini andırır. Bu tür saplantılar dolayısıyla sağlıklı bir hayata uyum sağlayamayan Ferit, sağduyulu insanlara ihtiyaç hissetmiştir. Ferit; gölgesine teslim olmamış, gölgesi tarafından ele geçirilmemiştir. Böylece sürekli ondan kurtulmak için mücadele etmiştir. Fakat o, çözüm ararken akli merkeze alıp tamamen bilimsel bir yöntemle hareket etmiştir. Birçok araştırmacı/eleştirmene eserini mistisizmin materyalizme, metafiziğin fiziğe galibiyeti savını kanıtlamak üzere yazdığını düşündüren Peyami Safa; Ferit’in imdadına dini referans alan bilge kişileri çıkarır. Böylece gölgesiyle mücadeleyi fizik kanunlarına, bilimsel yöntemlere göre başaramayan Ferit, Muhallebici ve Vafi Bey gibi güngörmüş/bilge kişilerin yönlendirmeleriyle, dinî kaynaklı telkinleriyle gölge arketipiyle mücadele etmeyi başarır, aradığı huzuru bulur. Onun huzura ermesinde, Muhallebici ile Vafi Bey’in de önemli tesiri olmakla birlikte daha çok bilge kişilikli Yahya Aziz’in rolü olduğu muhakkaktır. Ciddi bir sorunla karşı karşıya kalan Ferit, kendisine uzatılan yardım elini geri çevirmeyerek arama yolculuğuna devam eder, kendi neslinden birçok kişinin yolculuğunu/hayatını intiharla sonlandırmasına karşın o, yolculuğun sonunda yeniden doğmayı başarır.

Matmazel Noraliya, “ben”ini, nefsanî arzularını yok ederek yeniden doğar, Ferit de vesveselerinden kurtularak huzur bulur. Bilge kişiler ve Matmazel Noraliya’nın tesiriyle de yeniden doğar. Bu romanda bilge kişi olarak nitelendirilmeye uygun olan kişilerin bakış açıları ve yaşama biçimleri bazı yönlerden birbirlerinden farklılık göstermesine karşın, hepsinin bakış açısı da dinî/metafizik kaynaklı oluş ve insanın mutluluk ve huzurunu öncelikli tutma noktasında birleşir. İnsanın mutluluğunu esas aldıkları için de hepsinin yaklaşımları ve telkinleri tesirli olur. Nitekim bu kişilerin olumlu tesirleri sayesinde ilgilendikleri kişilerin hayatı olumluya evrilir. Başta Ferit olmak üzere onun çevresindeki sevgilisi Selma, kızkardeşi Nilüfer ve pansiyondan komşuları Zehra, Babuş’un hepsi de yeniden doğar.

“Siyah köpek”, “çıplak kadın” hayaleti vb. vehimlerden oluşan gölge arketipiyle mücadeleyi başaran Ferit, babasının hayaletiyle mücadelesini de bitirmiş midir? Bu soruya kesin bir cevap vermek, özellikle de “evet” cevabı vermek zordur. Peyami Safa, romanın sonunda babayı yurda döndürerek sanki bu sorunun cevabını okuyucuların hayal gücüne bırakır. Ferit’in söylem ve tavırlarında babasına karşı keskin bir düşmanlık hissedilir. Gölge gibi kendisini sürekli izleyen baba kompleksi de göstermektedir ki babasından nefret eden Ferit, babasından hala korkmaktadır.

DİPNOTLAR

- 1 Berna Moran, *Edebiyat Kuramları ve Eleştiri*, Cem Yayınevi, İstanbul, 1994, s. 201.
- 2 Carl Gustav Jung, *İnsan Ruhuna Yöneliş*, (çev. Engin Büyükinal), Say Yayınları, İstanbul, 2013, s. 256.
- 3 Carl Gustav Jung, *Dört Arketip*, (çev. Zehra Aksu Yilmazer), Metis Yayınları, İstanbul, 2003, s. 21.
- 4 İsmet Emre, *Edebiyat ve Psikoloji*, Anı Yayıncılık, Ankara, 2006, s. 93.
- 5 Berna Moran, *Edebiyat Kuramları ve Eleştiri*, s. 201-205.
- 6 Ayten Doğu Genç, *Peyami Safa'nın ve Herman Hesse'nin Eserlerinde Kutupluluk*, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Ankara, 1989, s. 41.
- 7 Mustafa Özbacı, "Peyami Safa'nın Edebi Romanlarında Batılılaşma Problemi ve Dinî Hayatın İzleri", *Kültür Köprüsü*, Akçağ Yayınları, Ankara, 2000, s. 320.
- 8 Romana adını da veren Matmazel Noraliya /Nuriye gerçek bir kişi olup Peyami Safa'yla da tanışmaktadır. Yazar, romanını kurgularken gerçeği çok fazla değiştirmemiştir. Gerçek hayattaki Matmazel Noraliya da Büyükkada'da yaşar, o da sevdiğiyle evlenemediği, insanlardan tiksiniyor hayata küstüğü için inzivaya çekilip yıllardır Büyükkada'nın dışına çıkmaz. Ayrıntılı bilgi için bkz. Beşir Ayvazoğlu, *Peyami Hayatı Sanatı Felsefesi Dramı*, Ötüken Yayınları, İstanbul, 1998, s. 409-410.
- 9 Berna Moran, "Matmazel Noraliya'nın Koltuğu", *Türk Romanına Eleştirel Bir Bakış I*, İletişim Yayınları, İstanbul, 1997, s. 193.
- 10 Berna Moran, "Matmazel Noraliya'nın Koltuğu", s. 186.
- 11 Ortega y Gasset, *İnsan ve "Herkes"*, (çev. Neyire Gül Işık), Metis Yayınları, İstanbul, 2011, s. 46.
- 12 Beşir Ayvazoğlu, *Peyami Hayatı Sanatı Felsefesi Dramı*, s. 411.
- 13 Mehmet Tekin, *Romancı Yönüyle Peyami Safa*, Ötüken Yayınları, İstanbul, 1999, s. 241.
- 14 Mustafa Kınış, *Peyami Safa'nın 'Matmazel Noraliya'nın Koltuğu' ile Herman Hesse'nin 'Step Kurdu' Adlı Eserlerinde Arayış ve Kendini Gerçekleştirme Sorunu*, İnsan Yayınları, İstanbul, 2000, s. 480.
- 15 Frieda Fordham, *Jung Psikolojisinin Ana Hatları*, (çev. Aslan Yalçınır), Say Yayınları, İstanbul, 2011, s. 64-67.
- 16 Carl Gustav Jung, *Dört Arketip*, s. 56.
- 17 Carl Gustav Jung, *İnsan Ruhuna Yöneliş*, s. 163.
- 18 Erich Fromm, *Rüyalar Masallar Mitler Sembol Dilinin Çözümlemesi*, (çev. Aydın Arıtan-Kaan H. Ökten), Say Yayınları, İstanbul, 2014, s. 74.
- 19 Alfred Adler, *Bireysel Psikoloji*, (çev. Ali Kılıçoğlu), Say Yayınları, İstanbul, 2009, s. 75.
- 20 Bu çalışmada *Matmazel Noraliya'nın Koltuğu* romanından yapılan alıntılar eserin Ötüken Yayınları, İstanbul, 2008 tarihli baskısından yapılmıştır.
- 21 Mustafa Kınış, *a.g.e.*, s. 75.
- 22 Selim Somuncu, "Materyalizm ve Pozitivizm Karşısında Mistisizm, Metapsişik ve Parapsikolojinin Zarfı: *Matmazel Noraliya'nın Koltuğu*", *Hece*, S. 217, Ocak 2015, s. 184.
- 23 Erich Fromm, *Rüyalar Masallar Mitler Sembol Dilinin Çözümlemesi*, s. 142.
- 24 Berna Moran, "Matmazel Noraliya'nın Koltuğu", s. 186.
- 25 Alfred Adler, *Yaşamın Anlam ve Amacı*, (çev. Kamuran Şipal), Say Yayınları, İstanbul, 2014, s. 77.
- 26 Erich Fromm, *Psikanaliz ve Din*, (çev. Elif Erten), Say Yayınları, İstanbul, 2012, s. 39.
- 27 Frieda Fordham, *a.g.e.*, s. 63-64.
- 28 Carl Gustav Jung, *Dört Arketip*, s. 55.
- 29 Frieda Fordham, *a.g.e.*, s. 64.
- 30 Berna Moran, *Edebiyat Kuramları ve Eleştiri*, s. 204-205.
- 31 Cavit Sunar, *Mistisizmin Ana Hatları*, Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara, 1966, s. 99.
- 32 Peyami Safa, *Mistisizm (Tasavvuf)*, Bedir Yayınevi/Babiâli Yayınevi, İstanbul, 1961, s. 10-11.
- 33 Cavit Sunar, *Mistisizmin Ana Hatları*, s. 15.
- 34 Ferit, duygusal ilgi duyduğu aşıkâr olan Selma'yı sevip sevmediğinden, onun da kendisine karşı ilgisinden sürekli tereddüt eder. Onu ziyaret edip etmemekte sürekli bir kararsızlık yaşar. Aslında Selma'ya deli gibi âşık olan Ferit, duygularını gizlemeye çalışır. Bir keresinde pastanede iken Selma'ya karşı çok kırıcı davranmıştır. Bir gün Selma ile yolda karşılaştığında Selma'nın kendisine yönelttiği "Nasılın Ferit, neredesin? Hep öyle misin?" (s. 125) şeklindeki soruya cevabı aslında "Sabahtan beri arıyorum" ol-

ması gerekirken böyle bir cevap vermediği gibi düşünmeksizin “Allahaismarladık!” deyip Selma’yı orada bir başına bırakıp kaçar. Ferit Selma’dan ve duygularından kaçmaya çalışsa da bu mümkün olmaz. Uzun süre Selma’nın “Hep öyle misin?” ifadesi zihnini meşgul eder. Bu kısa ifadeyi uzun süre düşünüp ondan türlü türlü olumsuz anlamlar çıkarır. Eser içinde bu ifade laymotif olarak birkaç kez tekrar edilerek Ferit’in evhamlarının farklı yansımaları gösterilir. Ferit aşk karşısında da iradesiz olup ne yapması gerektiği konusunda sürekli kararsız, yaptığıının ne kadar doğru ne kadar yanlış olduğunu kestiremeyip sürekli tereddüt içinde yaşar. Bu tereddüt hali içindeyken ne ruhu duygularına, ne de duyguları ruhuna yön verebilir. Selma’ya ondan kaçıyor görüntüsü verirken, onun gözlerindeki samimiyeti de test etmeye çalışır. Samimiyetten emin olunca umutlanıp huzur bulur. Yalnız kaldığında niçin aksi yönde hareket etmediğine hayıflanır, Selma’ya kendisini “Selma ben ‘hep öyle’ değilim. Dünden beri tamamıyla değiştim. Selma, ben seni artık bacaklarında değil, gözlerinde buluyorum.” (s. 130) diyerek affettirmeyi düşünür. Aradığı huzuru Selma’da bulacağından emin olduğunu sanır. En kısa sürede onu ziyaret edip ayaklarına kapanmayı düşünür. Fakat gerçek olansa Ferit, başka hususlarda olduğu gibi Selma’ya olan aşkı da tereddütlü olup Selma’ya bakışı an içinde değişebilmektedir. Birkaç saniye önce Selma’dan başka bir şey düşünmek istemezken, birkaç saniye sonra ise Selma’yı unutturacak uğraşlar bulmaya çalışır.

³⁵ Mehmet Tekin, *a.g.e.*, s. 246.

³⁶ Carl Gustav Jung, *Dört Arketip*, s. 88.

³⁷ *a.g.e.*, s. 94.

³⁸ *Osmancık* romanının arketipsel sembolizm bakımından değerlendirilişi için bkz. Tarık Özcan, “*Osmancık Romanı’nın Arketipsel Sembolizm Bakımından Çözümlemesi*”, *Bilig*, S. 26, Yaz 2003, s. 103-116.

³⁹ *Ağrı Dağı Efsanesi* romanının arketipsel eleştiri bakımından değerlendirilişi için bkz. Gökyar Durmuş, “*Yaşar Kemal’in Ağrı Dağı Efsanesi Başlıklı Romanına Arketipsel Bir Yaklaşım*”, *Kafkas Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, S. 5, Bahar 2010, s. 21-29.

⁴⁰ Viktor E. Frankl, *Psikoterapi ve Din Bilinçindeki Tanrı*, (çev. Zeynep Taşkın), Say Yayınları, İstanbul, 2014, s. 89.

⁴¹ Berna Uslu, *Peyami Safa’nın Romanlarında Mutsuzluğun Kaynakları*, Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Balıkesir, 2009, s. 108.

⁴² Beşir Ayvazoğlu, *a.g.e.*, s. 412.

⁴³ Mustafa Kınış, *a.g.e.*, s. 475.

⁴⁴ İnci Enginün, *Cumhuriyet Dönemi Türk Edebiyatı*, Dergâh Yayınları, İstanbul, 2002, s. 267.

⁴⁵ Carl Gustav Jung, *Dört Arketip*, s. 46-49.

⁴⁶ *a.g.e.*, s. 62.

⁴⁷ Mehmet Tekin, *a.g.e.*, 240.

⁴⁸ Peyami Safa, *Mistisizm (Tasavvuf)*, s. 16.

⁴⁹ Alfred Adler, *Yaşamın Anlam ve Amacı*, s. 111.

⁵⁰ Carl Gustav Jung, *Dört Arketip*, s. 86.

⁵¹ Mustafa Kınış, *a.g.e.*, s. 224.

⁵² Yahya Aziz’e göre “ben”in Allah’ta yok olmaya koşması azizleri, insanlıkta yok olmaya koşması dâhileri, millette yok olmaya koşması kahramanları yaratmıştır. Bkz. *Matmazel Noraliya’nın Koltuğu*, s. 270.

⁵³ Ayrıntılı bilgi için bkz. Ortega y Gasset, *İnsan ve “Herkes”*, s. 48.

⁵⁴ Emel Aydın Özer, “*Bedenin Roman Hâli -Matmazel Noraliya’nın Koltuğu’nda Beden ve Kişilik-*”, *Hece*, S. 217, Ocak 2015, s. 326.

KAYNAKÇA

Adler, Alfred, *Bireysel Psikoloji*, (çev. Ali Kılıçoğlu), Say Yayınları, İstanbul 2009.

Adler, Alfred, *İnsanı Tanıma Sanatı*, (çev. Ali Kılıçoğlu), Say Yayınları, İstanbul 2013.

Adler, Alfred, *Yaşamın Anlam ve Amacı*, (çev. Kamuran Şipal), Say Yayınları, İstanbul 2014.

Aydın Özer, Emel, “*Bedenin Roman Hâli -Matmazel Noraliya’nın Koltuğu’nda Beden ve Kişilik-*”, *Hece*, S. 217, Ocak 2015, s. 320-331.

Ayvazoğlu, Beşir, *Peyami Hayatı Sanatı Felsefesi Dramı*, Ötüken Yayınları, İstanbul 1998.

Doğu Genç, Ayten, *Peyami Safa’nın ve Herman Hesse’nin Eserlerinde Kutupluluk*, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Ankara 1989.

- Durmuş, Gökay, "Yaşar Kemal'in Ağrı Dağı Efsanesi Başlıklı Romanına Arketipsel Bir Yaklaşım", *Kafkas Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, S. 5, Bahar 2010, s. 21-29.
- Emre, İsmet, *Edebiyat ve Psikoloji*, Anı Yayıncılık, Ankara 2006.
- Enginün, İnci, *Cumhuriyet Dönemi Türk Edebiyatı*, Dergâh Yayınları, İstanbul 2002.
- Fromm, Erich, *Psinaliz ve Din*, (çev. Elif Erten), Say Yayınları, İstanbul 2012.
- Fromm, Erich, *Rüyalar Masallar Mitler Sembol Dilinin Çözümlemesi*, (çev. Aydın Arıtan-Kaan H. Ökten), Say Yayınları, İstanbul 2014.
- Fordham, Frieda, *Jung Psikolojisinin Ana Hatları*, (çev. Aslan Yalçınmer), Say Yayınları, İstanbul 2011.
- Frankl, Viktor E., *Psikoterapi ve Din Bilinçdışındaki Tanrı*, (çev. Zeynep Taşkın), Say Yayınları, İstanbul 2014.
- Gasset, Ortega y, *İnsan ve "Herkes"*, (çev. Neyire Gül Işık), Metis Yayınları, İstanbul 2011.
- Jung, Carl Gustav, *Dört Arketip*, (çev. Zehra Aksu Yılmaz), Metis Yayınları, İstanbul 2003.
- Jung, Carl Gustav, *İnsan Ruhuna Yöneliş*, (çev. Engin Büyükinel), Say Yayınları, İstanbul 2013.
- Kınış, Mustafa, *Peyami Safa'nın 'Matmazel Noraliya'nın Koltuğu' ile Herman Hesse'nin 'Step Kurdu' Adlı Eserlerinde Arayış ve Kendini Gerçekleştirme Sorunu*, İnsan Yayınları, İstanbul 2000.
- Moran, Berna, *Edebiyat Kuramları ve Eleştiri*, Cem Yayınevi, İstanbul 1994.
- Moran, Berna, "Matmazel Noraliya'nın Koltuğu", *Türk Romanına Eleştirel Bir Bakış I*, İletişim Yayınları, İstanbul 1997, s. 180-195.
- Özbalcı, Mustafa, "Peyami Safa'nın Edebî Romanlarında Batılılaşma Problemi ve Dinî Hayatın İzleri", *Kültür Köprüsü*, Akçağ Yayınları, Ankara 2000, s. 257-335.
- Özcan, Tank, "Osmanlı Romanı'nın Arketipsel Sembolizm Bakımından Çözümlemesi", *Bilig*, S. 26, Yaz 2003, s. 103-116.
- Safa, Peyami, *Matmazel Noraliya'nın Koltuğu*, Ötüken Yayınları, İstanbul 2008.
- Safa, Peyami, *Mistisizm (Tasavvuf)*, Bedir Yayınevi/Babîli Yayınevi, İstanbul 1961.
- Stevens, Anthony, *Jung*, (çev. Ayda Çayır), Kaknüs Yayınları, İstanbul 1999.
- Somuncu, Selim, "Materyalizm ve Pozitivizm Karşısında Mistisizm, Metapsişik ve Parapsikolojinin Zaferi: *Matmazel Noraliya'nın Koltuğu*", *Hece*, S. 217, Ocak 2015, s. 177-191.
- Sunar, Cavit, *Mistisizmin Ana Hatları*, Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara 1966.
- Tekin, Mehmet, *Romancı Yönüyle Peyami Safa*, Ötüken Yayınları, İstanbul 1999.
- Uslu, Berna, *Peyami Safa'nın Romanlarında Mutsuzluğun Kaynakları*, Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Balıkesir 2009.